

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

ד ד ש ב ע י

פרשת מקץ, תשס"ח
מספר 733מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הנהגת יהודה לעומת הנהגת ראובן

במהלך הסיפור הרחב של יוסף, ממלאים ראובן ויהודה את תפקיד האח הטוב הלוקח אחריות על האח הקטן. ראובן ויהודה הם שהצילו את יוסף משאר האחים שרצו להרגו (לז: כא-כב, כו-כז), והם המתנדבים לשמור על בנימין בירידתו מצרימה. ברם ראובן ויהודה אינם כפילים אלא דמויות מנוגדות, וההנגדה ביניהם חשובה להבנת מגמת הסיפור על יוסף ואחיו.

רמת ההנגדה בין האחים עולה בכירור כאשר משווים בין אמירותיו של ראובן לאלה של יהודה על לקיחת אחריות אישית לשלומם של בנימין. לאחר שהאחים שבים אל יעקב אביהם ובפיהם הבשורה על שמעון הכלוא והתנאי לשיבתם מצרימה בהורדת בנימין, הם עומדים בפני האתגר לשכנע את יעקב בנחיצות שליחתו של בנימין עמם מצרימה. ניסיונו של ראובן נכשל, ואילו ניסיונו של יהודה נענה בסופו של דבר בחיוב. לא מתקיים דיאלוג בין ראובן ליהודה, אך הכתוב מעמיד את דברי האחד כנגד דבריו של האחר. רק השוואת הדברים וחשיפת ההנגדה ביניהם מאפשרת הבנה מלאה של משמעותם:

דברי ראובן	דברי יהודה
"את שני בני תמית אם לא אביאנו אליך תנה אתו על ידי ואני אשיבנו אליך" (מב: לז).	"שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפנו. אנכי אערבנו מידי תבקשנו אם לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים" (מג: ח-ט).

השוואת הדברים מתבקשת הן בשל ההקבלה התוכנית – מטרת שתי האמירות לשכנע את יעקב לשלוח את בנימין – הן בשל ההקבלה הלשונית. האמירות של האחים כוללות בקשה למסירת בנימין לאחריותם והתניית תנאי המפרט את התוצאות במקרה של אי השבת בנימין; שתי האמירות מנסחות את אי מילוי האחריות בלשון דומה – "אם לא אביאנו/הביאתיו אליך". במבט ראשון נראה שראובן מפגין ביזמתו מסירות נפש יתרה על פניו של יהודה. ברם יעקב דוחה את בקשת ראובן ונענה בהמשך לשידוליו של יהודה. הסיבה להצלחתו של יהודה לשכנע את יעקב ולכישלונם של ראובן מתבררת נוכח השוואת דבריהם של שלוש הדמויות – יעקב, ראובן ויהודה.

ראובן מפגין חוסר תבונה בדבריו ליעקב. נכונותו להקריב את בניו נוגדת לחלוטין את דאגתו של יעקב לחיי בנו, הסיבה שבגינה הוא מסרב לשלוח את בנימין.¹ תגובתו השלילית של יעקב לדברי ראובן מצהירה זאת במפורש: "ויאמר לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה" (מב: לח).

לעומת זאת, דבריו של יהודה מעידים על תבונה ומצליחים לשכנע את יעקב.² דבריו יוצרים הנגדה עם דברי ראובן מצד אחד והקבלה עם דבריו של יעקב מצד אחר. הדגשת החיים בדברי יהודה – "ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפנו", עומדת בניגוד מוחלט להדגשת המוות בדברי ראובן –

¹ השוו לגישת שטרנברג (*The Poetics of Biblical Narrative*, עמ' 298, 299) המסביר את התניית ראובן "את שני בני תמית" כתגובה לרמז של יעקב שהאחים אשמים להיעלמות יוסף ושמעון.

² מן הראוי גם לציין שחלף זמן בין הצעת ראובן להצעת יהודה, והמשפחה כילתה "לאכל את השכר אשר הביאו מצרים" (מג: ב).

“את שני בני תמית”. החיים באים כנגד המוות שבדברי ראובן, ויהודה אף טורח לפרט – “ונחיה... גם טפנו”. יתר על כן, דברי יהודה מקבילים בתוכנם ובלשונם לדברי יעקב בעת שביקש לשלוח את בניו בפעם הראשונה לשבור אוכל במצרים:

דברי יעקב	דברי יהודה
“ויאמר יעקב לבניו למה תתראו ויאמר הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה ושברו לנו משם ונחיה ולא נמות” (מב:א-ב)	“ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפנו... כי לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים” (מג:ח-י)

יהודה מצליח לשכנע את יעקב מפני שדבריו המקבילים לדברי יעקב קולעים להלך מחשבותיו. יהודה מדגיש את החיוניות בשליחת בנימין למען הצלת חיים, בדיוק לפי ההיגיון שבו דרש יעקב מהאחים לרדת ולשבור אוכל במצרים. יתר על כן, יהודה קובל על ההתמהמהות בפעילות למען הצלת חיים – “כי לולא המתמהמנו” – בדיוק כפי שביקר יעקב את הבנים על היעדר עשייה למען הצלתם – “למה תתראו”.

ביסוד ההנגדה בין דברי ראובן לדברי יהודה עומדים ההפכים – חיים ומוות. זוג הפכים זה הוא גם המפתח להבנת מגמת ההנגדה בין האחים וחיכותה בסיפור יוסף ואָחיו ובסיפור הרחב על יעקב. סיפור יעקב מלווה במאבק מתמשך להישרדות ולחיים מפני סכנות מוות. יעקב עומד בפני סכנת מוות במפגשיו עם עשו, עם לבן, עם יושבי כנען לאחר אונס דינה ומעשה שמעון ולוי, אבל על מותו המדומה של יוסף ובסכנת הרעב והחששות מאסון בירידה למצרים. דיונים שהוקדשו למוטיבים ולרעיונות העיקריים בסיפור יוסף ואחיו לא נסבו על חשיבות מוטיב החיים והמוות. בהמשך למגמה בסיפור יעקב, מוטיב המאבק להישרדות ולחיים אל מול סכנות מוות נמשך ואף מודגש בסיפור יוסף ואחיו.

זוג המושגים חיים/מוות פועל בשני מישורים בסיפור יוסף ואחיו. האחד הוא המישור המשפחתי וכולל את המאבק בין האחים, את מכירתו של יוסף וביום טריפתו, תגובת יעקב ושקיעתו בדכדוך, סכנת גזר דין מוות על בנימין ודאגתו של יעקב להיקבר בארץ כנען. חיהם/מותם של יעקב, יוסף, בנימין והאחים בכלל מודגשים שוב ושוב במהלך הסיפור.³ לעתים שני המוטיבים אף מופיעים יחדיו בפסוק אחד, כגון בתגובות יעקב לגילוי שיוסף עדיין חי: “רב עוד יוסף בני חי, אלכה ואראנו בטרם אמות” (מה:כח); “אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי” (מו:ל). המישור האחר בסיפור יוסף ואחיו שבו מופיע הזוג חיים/מוות הוא ההתמודדות עם הרעב. התמודדות זו כוללת את המאמצים שעושים יעקב והבנים להינצל על ידי ירידה לשבור אוכל במצרים, ומאמצי המצרים עצמם להינצל מהרעב.⁴ גם במישור זה מופיעים שני המוטיבים יחדיו בביטוי “ונחיה ולא נמות” (מב:ב; מג:ח; מז:ט) החוזר בדברי יעקב ויהודה ובדברי המצרים המוכרים את עצמם ואת אדמתם בעבור אוכל.

ההנגדה בין ראובן ליהודה היא חלק ממוטיב החיים והמוות הבולט בסיפור יוסף ואחיו. מטרת ההנגדה היא להטעים את בחירתו של יהודה להנהגה על פני הבכור ראובן. הנגדת האחים מבליטה את הסיבה שראובן נכשל בניסיונו לשכנע את יעקב לשלוח את בנימין, ומנגד יהודה מצליח ותופס את מקום הנהגת האחים. ייתכן שהתנהגות ראובן מפגינה עליונות במסירות נפש על פני יהודה, אך למרות זאת מתברר שיהודה ראוי יותר לתפקיד ההנהגה בשל יכולתו לשלב את הראייה המוסרית עם השמירה על החיים וההתגברות על סכנות המוות. מצד אחד יהודה רגיש לאחריות המוסרית המוטלת על כתפיו ומצהיר בפני אביו שהתוצאה של אי-השבתו של בנימין תהיה “וחטאתי לך כל הימים” (מג:ט). מצד אחר הוא מבליט בדבריו את הרצון לחיות ולגבור על האיומים הניצבים לפתחה של המשפחה. אתגר חשוב בסיפור יעקב ובסיפור יוסף ואחיו הוא אתגר ההישרדות וההתגברות על איומי המוות על בית יעקב בתקופת היווצרותו. כמו יוסף גם יהודה מצליח לנווט את דרכו על מנת להציל חיים ולהבטיח את המשך הקיום. הדמיון בין דבריו “ונחיה ולא נמות” לדברי יעקב אביו מוכיחים שהוא הראוי להנהיג את המשפחה. לתפקיד זה נדרשת חכמה פרקטית ויכולת התמודדות עם המציאות המורכבת והמסוכנת, בצד מסירות נפש ויראת אלוקים. יהודה מצד אחד ויוסף מצד אחר ממשיכים את דרכו של יעקב ומובילים בהגשמת התכנית האלוקית “להחית עם רב” (בר:נ:כ).

צבי שמעון
המחלקה ללימודי יסוד

³ ראו בראשית לז:יח-כג, כו, לג, לה; מב:ד, יח, כ-כב, לז-לח; מג: כז-כח; מד:ט, כ, כב, כח-כט, לא; מה:ג, כו, כז-כח; מו:לא; מז:ח-ט, כט-ל; מח:ז, כא; מט:כט-לג; נ:ה, טז, כד, כו. גם סיפור יהודה ותמר (בר' לח) המופיע במסגרת סיפור יוסף ואחיו סובב סביב נושא החיים והמוות, ראו בר' לח:ז, יא, כד.

⁴ ראו בראשית מב:ב; מג:ח; מה:ה, ז; מז:יט, כה; נ:כ.

